

շատ որոշ կերպով մեր առաջին կգնուին մեր բոլոր պարտականու-
թիւնները, որ ունինք ու պիտի կատարենք դէպի ուրիշնե-
րը, այլեւ միանգամայն այն ամենայն պարտականութիւնները,
որ ունինք զէպէ մեր անշուք: Իմ ընկերիս պիտի պատուեմ, յար-
գեմ եւ նորան օգնեմ իսկ այնպէս, ինչպէս որ ինքս ինձ պիտի
պատուեմ իբրեւ ուրիշների հետ հաւասար իրաւունք ունե-
ցող Աստուծոյ մի զաւակ, եւ նոյնպէս ինձ եւս իսկ այնպէս
պատուեմ, ինչպէս որ ինչ նման մարդկան ամէն մէկուն, ոչ աւելի եւ
ոչ պակաս: Ահա չափի ու սահմանի մէջ պիտի լինի մի քրիստո-
նէի իւր անձը չափելը, կամ թէ սիրելը:

Մենք կնկատենք մի օրէնք, թէ արտաքին աշխարհի եւ թէ
մեր մարդկային բնութեան կեանքի մէջ, որ ամենայն անշուք ու
պակաս չարէն է: Այնպէս եւս բարոյապէս բարին, որչափ եւս
գործով ինքն իրան յայտնի պիտի անէ մարդկան կեանքին մէջ,
բայց եւ այնպէս այն որոշ սահմանների մէջ պիտի շարժի, որ
իրեն դրած է ի յաւիտենից սուրբ Աստուծոյ ձեռք: Ինքն իրան
աւելի սիրելը անշուքի կողմնայ, որ ուղղակի հակառակն
է ամենայն ընկերսիրութեան եւ մեր սրտին մէջ մէկ նման մար-
դը «իբեւ» դժայիմանք բոլորովին կսպանէ: Ինքն իրան պակաս
սիրելն եւս, կամ չպատուելն իրեն յարող պարկասած այն պար-
սեմն ու իրաւունքներն արհամարհել կլինի, որ մենք այս երկրիս վե-
րայ կատարելու եւ գործ գնելու կոչուած ենք: Այս հիման վե-
րայ գերագոյն օրէնքը ճիշդ կորոշէ այս վերաբերութիւնների
ու պարտականութիւնների շրջանն ու սահմանը: Երբ մեր ոտը
երբէք դուրս պիտի չգնենք, բայց եւ կատարելու կոչմանն եւս
յետ պիտի չմնանք: «Ինչ որ կամենումես, որ ուրիշները քեզ ա-
նեն, դու եւս նոցա նոյնն արա»: Եւ ինչպէս որ ճիշդ կհետեւի
այս խօսքէն թէ ինչ որ մարդիկ իրաւացի արդար կերպով քեզ-
նէ պահանջել կարող են, նոյնը դու եւս իրաւունք ունիս նո-
ցանէ պահանջելու քեզ համար: Գերագոյն իշխանը որպէս եւ
ամենայեւին ազգաւոր, թէեւ նոցա արտաքին գրութիւնն ու-
րիշ է ու խիստ տարբեր, վերաբերութեամբ միմեանց, — իբրեւ
մարդիկ դարձեալ հաւասար են մէկ մէկու, երկուսի խղճման-
քըն եւս միեւնոյն լիզուէն ունի: Կարծիքնութիւնն ու մեղքը
երկուսի համար եւս նոյն արժէքն ու նշանակու-
թիւնն ունի:

մահացող շատ անձանց՝ առանց զանազանութեան, ամենքին վերապա եւս կ'ապրէր։ Եւ իսկ ինչ որ ասացաւ ինքն ինքեան ի իր սիրտի մէջ՝ զի աւորապէս պիտի թօսենք թէ քրիստոնեայ մարդը ինչպէս ու ինչ չափով իւր անձը պիտի ներէ ու չատէ սորա համար ամէն բանէ յառաջ այս հարցման նիւթի պատասխանենք թէ մի քրիստոնէի իւր անձը պատուելը սիրելը կամ չափելը քրիստոնէական թիւթիւնն է։ Իրեքօք Քրիստոս իւր կեանքի մէջ ցոյց տուեց՝ արդեօք գործակարէւորութիւնը մեզ օրինակ թողնելու կերպով ինչպէս որ իւր աստուած սիրութեան եւ ընկերսիրութեան կողմէն է արաւ չնայել թէ մի մարդ իրաւացի կանկա՞ծ ունենայ թէ նա ինչ որ տարիշներէ կ'սահանջէր, իրեն համար պէտք ու հարկաւոր չհամարեց։

Աւետարանիչներին կենսագրութիւններին մէջ Քրիստոս ամենայն տեղ իրբեւ մարդի որդի կերեւի որ մեր մարդկային բնութեան անմեղ պահանջմունքը նոյն կերպով ունէր ինչպէս որ մենք, եւ որ մարդկային արժանաւորութիւնը կատարելագործելու համար նոյն միջոցները պիտի գործածէր։ Ոչ մի տեղ ասուած չէ որ նա ինքն իւր պատիւը չէր ճանաչեր, եւ որովհետեւ իւր միակ բարձր ու միակ սուրբ պաշտօնով միշտ ժողովրդի հետ եւ մէջը կ'գտնուէր ու կ'ընակէր պատահած ժամանակը մասնակից կլինէր ճաշերի եւ նման հանգեսներին երբ որ հրաւիրուած կլինէր, եւ ուրիշներին եւս պաշտօնի բաների մէջ գտնուելու համար չէր մեղադրեր, չէր յանդիմաներ։ Անք կտեսնենք, որ նա ամենայն տեղ քաղաքական հանգամանքի մէջ իրեն ունեցած իրաւունքները գործ կ'ընէր այնպէս որ օրինակ լինէր անգամ իրեն թշնամիների խորամանկութեամբ լարած որոգայթներէն քանիցս իրեն պահեց ու հեռացաւ, որ նա մի կատաղի զինուորի վատ վարմունքին դէմ իւր անձը պաշտպանեց, ասելով. «եթէ վատ խօսեցայ, ասա՛ որ վատ խօսեցար, իսկ եթէ ճշմարիտը ասացի, ինչո՞ւ ձեռք կ'ընդնես ինքաւ»։ Կտեսնենք, որ նա իւր անմեղութիւնն զգալով սուտ մեղադրութիւններին, զրպարտութիւններին պատասխան տալը արժան չհամարեց, որ իւր գործի լաւութեանը համար աւելի ճարտար խօսելու տեղ էր։ Այս եւ քանի

քանի որ ընդ տեղեր ու գիտութեան քրիստոնէական կան կապացուցանեն, թէ ինչպէս հարկաւոր կհամարէր նա չթողնել որ իւր անձը անարժան կերպով նստարացնեն, կամ անպատուութեան հասցնեն իրեն: Առանց պարզ ճանաչումն ունենալու ընդհանուր մարդկային արժանաւորութեան պերայր մի անտուճային պարգեւ է, երբէք մարդկան ճամարիս փրկելը չէր դառնար: Բայց երբ որ հասաւ ժամանակը, որ իւր անձը պահպանութեանը մասին ունեցած պարտականութեանը դէմ մի առեւիք քարձր պարտականութիւն ընդունաւ հակառակ կերպով զիմացն ելաւ, առանց նիրար կոտորելու հնազանդեցաւ, խոնարհեցաւ, նա անտուճային անօրէնութեանը առաջին: Մի բարեւէ, եւ միայն մի ընտելէ, կեանքի ընդարձակութեանը: Առաջ Եւթարեւել, ի կերպ զնորոշելու ցոյց որոշեց իւր ազգի աստուծոյ Եւթարեւելին զարգացումը: Ապագայութեւն հաւանք, եթէ վարելի է, անյնի ինձմէ այդ բաժանիք: Բայց իսկոյն վերաբերեց. ոչ թէ իմօ հապալ Բո՛ւ մամբը ինիք: Եւ այս խօսքով ընդարձակութեամբ որոշեց, զնոյն հա իւր մէջ, իւր երկնաւոր Հօրն հնազանդեղ հաւար, եւ իւր եղբայրներ ի սիրոյն հաւար իւր անձը հոգիներէ: Եւ իւր անձը ընդունաւ ինչ մէջ անգործեց, որ կատարէ մի մարդկային ամենագլխամ գործ: Միայն իւր անձը յօժարանկաւ ուրիշներին համար գնելէն յետոյ իւր կատարեալ ճշաճակութեանը քաւէ անցնի իմաստունեցող խօսքը թէ: Սիրէ քաւելեք ըստ անձիդ պէս: — Ապա զի այդպիսի անձնագործ հաւթեամբ մարդկան հաւար եւս մարելի եղաւ այն բանը, ինչ որ ինքն իւր համար նպատակ էր դրած: Այս ինքն է անպակաւ կատարեալ ինեւ ինչպէս որ մեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է եւ այս կերպով երկնքի մասը ժառանգել: Եւ իսկ Սուրբ Ստեփանոս քրիստոնէական արժանի կեանքի աշխարհիս քրիստոնէական մտհին աշխարհը անձնութեանը քաւէն է, որ կատարէ նէ անուրանալի կերպով ամենայն մարդ: Եւ ոչ որ իւր սիրոյն անարժան չէր համարեր, ոչ հրէային, ոչ հեթանոսին, ոչ արդար ինչ եւ ոչ մեղաւորին, եւ միայն զամեն իւր անձն եւս չէր պակաս զանոյն ինքն իրան կճանաչէր: Եւ մարդ է մարդկան մէջը, եղբայր է եղբայրներ ի մէջ: Այս կը դմանէ եւս մեզ օրինակ տուեց, որ մենք հետեւենք իրեն ու երթանք իւր բռնած ճանապարհով:

Եւ յերաւել լի մարդի համար՝ որ քրիստոնեայ է՝ իւր անձը
 չատելը՝ պատուելը՝ բարեկամից կերպով ոիրելը քրիստոնէական
 ընկերութիւնէ պակաս մի սուրբ կարիք չէ կատարեալ եւ եր-
 ջանիկ լինելու համար։ Իսկ որ նայես՝ երկուսն էւ ինչ են,
 եթէ ոչ միմեանց նոյն եւ նման բան։ միայն զանազանութիւնն
 այն է՝ որ մի տեղ Սատուծոյ մեզ պատուիրած չարիսկը կտրենք
 մեր անձը իսկ միւս տեղ մեր ընկերը՝ մեզ նման մարդը մեր անձի
 նման։ Կամ թէ մեր սիրոյ առարկայն կամ մեր անձն է՝ կամ
 մեր անձինքն սիրելու ընկերը։ Մինը առանց միւսին չէ կարող
 լինել։ Զեմ կարող ես ուրիշներին ճշմարիտ սիրով սիրել ու
 պատուել եւ իմ յատուկ մարդկային արժանաւորութիւնը նոյն
 միջոցին բանի տեղ չգնել ու ոտի տակ առնել։ Եւ չեմ կարող
 ինքս ինձ եւս պատուել՝ երբ որ իմ ընկերիս կատեմ ու կնե-
 դեմ։ «Պայտի իրանի գլխաւոր բանը, իսկական մտքն, ինչպէս
 մը որ բազման Պողոս առաքելը շատ գեղեցիկ կերպով կասե-
 այն ներսն է՝ որ մաքուր սրտէ է, բարի խղճմանը է եւ անկողծ
 հաւատք է։ Միայն մի մաքուր սէր կայ մարդիս սրտին համար,
 որ իւր մէջը իւր անձը կ'օրհնէ, իրմէ Գուրն ամենայն բան ուր
 որ կարող է հասնել, ինչպէս որ միայն մի արեգակ կայ մեր մո-
 լորակներէ գերդաստանի մէջ, որ իւր ճառագայթները իւր Բո-
 լորդաւորելի վերայ կ'ձգէ թէ ամենալուստիկներին եւ թէ ամե-
 նահեռուն գտնուողներին, եւ որ միեւնոյն ժամանակ ինքն
 իրեն եւս արեւի պայծառ լուսով կը նայ որ է արեւն ու շատ
 Թողարեւ ամեն մի մարդին վիճակուած չէ, որ Քրիստոսի մեր
 ճիրով նման իւր սիրոյ հաւատարմութիւնը փորձով ու գործով
 իւր կեանքը զոհելով ցոյց տայ։ Իսկ ու շատերը մեր մէջն այն
 դրութեանը չեն գար, այն հանգամանքերի մէջ գտնուելու
 չեն, որ ճշմարիտութեանը մի հրապարակական վկայութիւն տա-
 լու առիտ լին իրենց հակառակորդներէն ստատիկ կը քննուի ու ե-
 ղը մոնելով, կամ, վիճելով անգամ իրենց մոհոյն այն վիճա-
 յութիւնը համատեղ հարկադրուին։ Սեր ապահովութեանը,
 կամ յաւատարմից՝ որ է՝ անգամ ինչպիսի յարձակմանքը վիճա-
 կուած չէ։ Նորա հետեւողներին ամեն մէկին Բայց եւ այնպէս
 իւր անձը պատուելու կամ սիրելու եւ ոչ թէ պատելու հիմա-
 կան պայմանները ամենայն ժամանակ եւ ամենայն մահկանա-

պոռների համար նոյնն են եւ կմնան: առաքինութիւնը եւ մեղ-
 քը այն կերպի կախողմն ունին, ինչ կերպը եւ ինչ աչքով որ
 մարդս այն պայմաններին վերայ կհայի: Աստուած առաժէ
 մեզ բարիք: որ ամեն մի մարդի իրեն: սեպհականութիւնն է:
 մենք այն բարիքը պիտի կառավարենք իբրեւ անոթանիւ եւ ժա-
 մանակը պիտի գայ: որ մենք նոյն մասին հաշիւ ու համար նի-
 թի տանք: Մեր լուս կամ վատ գործածելէն այն բարիքը յայտ-
 նի կերեւի մեր մարի արժանաւորութիւնն ու անարժանոթ-
 թիւնը: Այն մեղ անձնած քանքարներէն մի մասը աւելի աշ-
 խարհային, երկրաւոր բարիք են: որ մեր մարմնաւոր կեանքին
 համար: մեր ընտանիքի մէջ ունենալիք գործունէութեան հա-
 մար եւ քաղաքական ընկերութեան համար հարկաւոր են: մի
 մասն եւն հոգեւոր եւ երկնաւոր բարիք են: որ մեզ հարկաւոր
 են: որ երկնաւոր արքայութեան ժառանգողները լինինը: Նոյն
 Ամէն մի մարդի պարգեւած է մարմին եւ կեանք: կենդանին
 եւս ունի այդ նորան եւս տուած է զարմանալի ձգտումն իւր
 սքանչելի հոգ տանելու: Բայց մարդիս մէջ այս պարզ
 զգայական ձգտումն իւր գոյութեան աւելի բարձր նպատակ-
 ներովը կաղնուանայ: Նա ոչ թէ միայն նորա համար կտարի որ
 աշխարհային անցաւոր կեանքի քաղցրութիւնները վայելէ: այլ
 յաւիտենական կատարելութեան հասնելու համար միշտ բարձ-
 րանալու ամենայն կերպով աշխատի: Սորա համար իւր անձը
 պահպանելու պարտականութիւնը ամենահարկաւոր է այնչափ
 ժամանակ որչափ որ Աստուած կամեցած է: որ մենք այս աշ-
 խարհիս մէջ կեանք ունենանք: Ինչպէս որ ընկերօրութիւնը
 մեզ կհրամայէ ուրիշներին կեանքը պահպանել եւ ոչ թէ նոյն
 զրկել իւրեանց կեանքէն: այնպէս եւս մարդիս ինքն իրան
 չատելոյ սիրելն ու պատուելը Աստուծոյ պատուիրանին համե-
 մատ նոյնը կհրամայէ մեր անձին համար: Ամենայն սպանու-
 թիւն թէ մեր անձին պատահի թէ ուրիշներին: Աստուծոյ
 պատուիրանը ամենածանր կերպով կտրեւի եւ Աստուծոյ պա-
 տուիրանին դէմ չարաչար մեղանչել է: Այս օրէնքէն մի բա-
 ցառութիւն այն ժամանակ միայն կարող է լինել: երբ որ մի
 աւելի սուրբ պարտականութիւն կայ մեր առաջին քան թէ
 միայն մեր երկրաւոր կեանքը պահպանելու հոգը: երբ որ պէտք

է մեզ մեր եղբայրակիցները ազատելու համար հայրենիքի կամ թէ մի ուրիշ սուրբ գաղափարի համար մեր կեանքը գոհել։ Սիրոյ իրրեւ մի գերագոյն պարտականութիւն կգնէ քրիստոնէ մեր առաջին իւր անձը իւր քարեկամների վերայ դնել։ Ինքն եւս իւր կեանքը տուեց բոլոր մարդկութիւնը փրկելու համար։ Եւս իմ անձը տուաւ որպէս զոյգ մեկուսի զոյգ մեկուսի վնաս Բայց ինչպէս որ խղճմամբի պարտականութիւններն են այնպէս եւս իւր անձը պահպանելու պարտականութիւնը ճիշդ կերպով որոշուած սահմանների մէջ պիտի ունենայ իւր տեղը։ Ամենայն աւելի եւ պակաս իրաւունքէ դուրս է յանցանք է։ Պէտքէ մենք մեր մարմնի ոյժերը կերակրով ու քնով, մինչեւ անգամ ուրախութիւն մայելելով պահպանենք ու նորոգենք։ Բայց երբ որ այս բնական պէտքը անկարգութեան գնաց, երբ որ մենք մարմնաւորը աւելի մեծ ու հարկաւոր բան համարեցինք, երբ որ շուայնութիւնն ու անառակութիւնը ժուժկալութեան ու չափաւորութեան տեղը բռնեցին, մարդս կտոտրանայ անասունների կարգը կանցնի։ Շատ անգամ տհաս հասակի մէջ արդէն դուրս հիմն կդրուի, երբ որ անհասկացող ճշողներ իւրեանց գաւալները փափուկ կմեծացնեն։

Այս եւս ասեմ, որ նոյնպէս խելքի ու քրիստոնէութեան ընդդէմ է, երբ որ մենք մեր մարմնին խնամք չտանենք, անհոգութեամբ մեր առողջութիւնը խանգարենք, կամ առանց հարկաւորութեան մեր կեանքը վտանգի մէջ դնենք։ Ինքնասպանութեան բաւական տեսակները կան, մարդիկ այդ տեսակ յանցանքներին ամեն անգամ անձնասպանութեան անունը չեն տար։ Բայց ամենագէտ Աստուծոյ առաջը ամենափոքր կերպով անգամ անարժան վարմունքը իւր անձի դէմ ծածուկ չմտնի, եւ ինչ որ մարդս կցանէ անպարճաւ նոյնը պիտի չնձէ միշտ։

Այնպէս եւս ամէն մարդի այս աշխարհիս երեսը սեպհա կանութիւն է արուած, որ իւր օգտին համար բանեցնէ։ Ոչ ոք մինչեւ անգամ ամենազբաւ մարդը առանց սեպհակա նութեան չէ արդէն նոր ծնած մանուկը մի քանի իրաւունքներ կտանայ իւր ճշողների գնեցած չունեցածին վերայ, որքան եւս այդ կայքն ու կարողութիւնը չնչին արժէք ունշանակու

Թիւնն ունենան Այսպէս է Աստուծոյ Կարգադրութիւնը մարդէ
կային ազգի մէջ մինչեւ անգամ մարդկութեան ամենաշաղկապ
բնի ցեղերը կ'ընծայեն ու կ'յարգեն սեպհականութիւնը (եւ ներ-
նադու հարկաւորութիւնը) Քրիստոսի աշակերտն եւս որ Աս-
տուծոյ պարտաւորանին համեմատութիւնը ընկերը պիտի սիրէ իւր
անձինման եւ որ ուրեմն իւր անձը եւս ատելու չէ պարտաւ-
կանութիւնն ի համարի իրեն երկրաւոր բարիքն ձեռք չի բերէ եւ
ունենալը թէ եւ գիտէ որ այդ պիտի բարիքի համար սխալաբար
եւ ունենալը ամենեւին գլխաւորը բանն չէ որին ետեւէն պիտի
ընկնի ու կեանքը դնէ և ընկերը բարեւէ եւ և իման Քրիստոսի
Քրիստոսի հետեւի աշխարհը հոգարարի համար Քրիստոսի բարեւէ
և չէ ինչի հոյս ինչ աշխարհը հոգարարի եթէ ոչ պէտք չէ որ մեր
ունեցած ամենայն բանը այս անցաւոր աշխարհիս վերայ ձգէ
ինքն թողնէինք: — Արշափ եւս անհերքելի լինի այս ճշմարտութե-
թիւնը եւ որչափ եւս յաւիտենական արժէք ու նշանակութիւն
ունենայ բայց եւ այնպէս չենք կարող ուրանալ ու չխոստով-
ականել որ մարդկան արած ամենամեծ զխալը ինչք աւտառ-
ցուածք ունենալու եւ այն ունեցածը կառավարելու մէջն է
Պէտք է մենք մեր երեսի քրախնքով աշխատենք եւ այնչափ
բան ձեռք բերենք որ ոչ միայն մեր օրական պիտոյ քներին բաւա-
կանանայ այլեւ որքան որ հարկաւոր է մեր բնականիքը համեմա-
րու չափաւոր կերպով ապրեցնելու, մեր դաւաճները կրթելու
եւ մեր հիւանդութեան ու ծերութեան օրերին համար մի
բան յետ ձգելու: Քրիստոս ինքն սովորեցրեց մեզ ամենօրուան
հացի համար ինքրել Աստուծոյ ազօթքի մէջ եւ նորանով ցոյց
տուեց մեզ ճանապարհը պատաւաւոր կերպով աշխատելու:
Բայց երբ որ աշխատանք անելու կամ ստակ վաստակելու ջանք
ըլլ ամեն բանի տեղը բռնող ու միակ գլխաւոր ձգտումն ու
փափագ կ'ընենայ եւ խիստական ընչաքաղցութիւն, մեր աւելի
բարձր նշանակութեան օրէնքին ստատիկ կ'ընասէ: այն օրէնքը
դաւաճ կ'առնէ ու խիստ շատ անգամ մեր խղճմտանքի օր-
բենքին դէմ չարաչար կ'մեղանչէ: Աստուծոյ ետեւէ ընկնողը
շատ շուտով այն դրութեանը կ'հասնի որ չիմանար թէ ինչն է
արդար ինչը անարդար: որ ձեռք կ'բերէ, յառաջ փոքր, յետոյ
աւելի մեծ վնասներ ու զրկանքներ հասցնելը իրեն նման մար-

գին կուանեն, կհասցնեն նորան մուսթեան խորդանել ան-
գունդը: վերջը ամենանիւղճ բան արած ժամանակն եւս ոչ
սիրտը գող կըռնէ եւ ոչ յետ կքանչուի: Քրիստոսեայ լու-
ծաւորուած, կրթուած անուն անեցող բնականն շատ թա-
գաւորութիւններ ընտերի մէջ հարցուցէք թէ ինչ տեղակ
մարդիկ աւելի շատ կգտնուին նոյն մէջ: ձեզ կըրտաւարանեն
թէ գողեր են, խաբէք թուէր, խաբդ թիւնէր, սուտ երկու մասը
ներ, փողոցներէ մէջ յայտնի աւազակութիւն անդին է: Եւ
մտածեցէք նոյնպէս՝ չլին արդեօք թէ եւ աւելի փոքր յան-
ցանքներ որ դեռ եւս իմացուած, յայտնուած չեն: Բայց
ոչ պակաս մարդոյն բարոյականութիւնը աւելորդ է սորա հա-
կաւակ հակումն եւս, ետեւէ չընկնելը մի բան վատտեղե-
լու, աշխտաւթեամբ ձեռք բերելու, անգործութիւնը ծիրերը
ճուրղթեան պատճառով, նախ աղքատացած աներ կճանա-
չենք որ դառն վիճակի մէջ կգտնուին, մեղքը իրենցն է:
Իրենց օրերը անգործ, անհոգ անցուցած են: շատերն եւս գի-
տենք որ ներքին են ստիպուած նոյն մեղքի ճանապարհը մը-
տած են, որի մէջ կգտնուին անշուշտ փողոսէրները, վատա-
ղի ետեւէ իրենց խելքն ու միտքը տուած մարդիկը: Մայրերը
միշտ մէկ մէկու կմտնեն ան զկողմին: Բայց այնտեղ եւս
ուր որ կարողութիւն կայ, ժաւանդակուն է, թէ աշխատու-
թեամբ վատաւարած, այնտեղ եւս միշտ վառն այն է, որ
ժախք անելու կողմանէ խելօք ճանապարհը, թանկագին միջին
ճանապարհը չբռնուիր: Այդ տեսակ մարդկան մի քանիին մէջ
կտեսնենք, որ կթագաւորէ ամենայն չար բանի արմատ, ստատիկ
անարդ թլատութիւնը, իսկ միւսների մէջ բոլորովին խելքէ
մտքէ գուրս շուայլութիւնը: Մարդկան մէջ գտնուած այս եր-
կու տեսակ պակասութիւններն եւս, թէ եւ մէկը միւսէ տարբեր
բաներ կերեւան, միեւնոյն զգայական անձնասիրութեան աղ-
քիւրէ կըղխեն: Իրեւ զքրիստոսեայ բարեկարգ կերպով իւր ան-
ձը սիրելը որ Բրիտոն մեզ սովորեցրեց, ընկերին իւր անձի
նման կսիրէ, եւ իւր անձն ինչպէս իրեն նման մարդին, եւ
այն երկու տեղն եւս Աստուծոյ ահը իւր սրտի մէջ ունենալով
անդար, ուղիղ ու անսխալ կերպով կգործէ: Ամեն մի տան եւս
կյանկայի երեք բարձր առարկանութիւններ, աշխատասիրու-

Թիւն, խնայողութիւն եւ սակաւագէտութիւն կամ՝ չափաւորութիւն։ Ո՛ր տան կեանքի մէջ այս երեք առարկանութիւնները միշտ անպակաս կգտնուին ու այսպէս ասենք, կրնակուին ընտանիքի հետ միասին անբաժան, այնտեղ անկասկած կլինի երկնքէն Աստուծոյ օրհնութիւնն եւս։

Հոգեղէն մարդին պատիւ եւս վիճակուած է ունենալ։ Այս պատիւը մանուկի հետ կծնի իբրեւ իւր ծնողների ժառանգութիւնը, մարդկային բնութեան իբրեւ մի բարոյական սեփականութիւն։ Որ մարդս կզգայ թէ ինքն պատիւ ունի, այս աս, մենապատուական սերմն, որ շատ խոր արմատ ձգած է նորասրտի մէջ, այն ճանաչումէն է, թէ նա աշխարհիս ուրիշ արարածներէն գերազանց է եւ այս երկրէս դուրս ու բարձր նշանակութիւն ունենալու համար ստեղծուած է։ Արգարեւ կենդանին ունի մի տեսակ միտք ու հասկացողութիւն այն բանի վերայ, որ իրեն կպատկանի, եւ որ պիտի պաշտպանէ յարձակմունքին դէմ։ Բայց պատուի զգացումը ասած բանդ չունի բնաւին։ Ուրեմն այդ զգացումը անհամեմատ բարձր աստիճանի բան է եւ կեղբայրանայ հոգու ամենազնիւ ընդունակութիւնների հետ։ Քրիստոնեայն ամենայն կերպով կաշխատի, որ իւր անունի վերայ ոչ մի կեղտ չլինի, եւ ամենայն ջանքը, հոգը այն է, որ իւր գրութեանն ու վիճակի մէջ՝ որչափ կարելի է լաւը անէ, լաւը յառաջ բերէ։ Բայց մարդկան առջեւ ունեցած փառք ու պատիւէն աւելի արժէք ու նշանակութիւն ունի նորա համար Աստուծոյ առաջ եւ իւր անարատ կեանքովն ունենալի փառքն։ Ամենալաւ բնաւորութիւն ունենալու համար, ամենէն զօրաւոր կերպով մարդոյս շարժող ու յառաջ տանող պատճառներն են խղճմտանքն ու պատիւը։ — Բայց այստեղ եւս մարդոյս անձնասիրութիւնը իւր փառագաւոր գերը կխաղող, ինչ որ ինքն ըստ ինքեան մարդոյս հոգու շարժումն ու ձգտումն է, հոգու հիւանդութիւն կգառնայ, երբ որ զգայական կիրքը հետը կխառնուի, եւ երբ որ պատուի զգացումը կաւերուի ու պատուասիրութեան կերթայ։

Հարգումութեան աստիճանների մի ամբողջ կարգը կայ՝ մարմնի կազմաւածքի ու գեղեցկութեան վերայ, հոգուստի ու դարձարանքի վերայ չնչին պճնասիրութեամբ փրօւելէն

սկսած մինչեւ այն անկուշտ կերպով փառքի ետեւէ ընկնելը, որին ամբողջ երկիրների բաղդաւորութիւնը զոհ կերթայ: Հարգութեան վերայ հպարտանալը, ունեցած աստիճանի վերայ բիթը բարձրացնելն, ազնիւ արիւնէ: ցեղէ լինելու վերայ մեծամտութիւնը, իւր ուսմանը վերայ մեծ կարծիք եւ իւր անձի վերայ բարձր համարումն ունենալը, լաւ տունէ, տեղէ լինելու վերայ հպարտանալը, ազգային հպարտութիւն ասուածը, այս ամենը ինքն իւր անձը բարձր մարդ ճանաչելու, հպարտանալու, պատիւներ, պահանջմունք ունենալու մի մի տեսակներն են: որ ջոկ ջոկ մարդկան վերայ եւ այս ու այն ամբողջ դասակարգի ու աստիճանի մարդկան վերայ կոեսնուին: Այս եւս ասենք թէ լիժող այդպիսի կիրքն, ու այդպիսի անկարգ ցանկութիւնը շատ անմաքուր աղբիւրէ յառաջ դայ, բայց եւ այնպէս չէ կարելի ուրանալ, որ շատ անգամ շատ գովելու արժանի գործեր կարող է անել: Մարդկան մէջ շատ բարի գործը բարի բան լինելու պատճառով չէ որ կանուի, այլ աւելի վատ գործին հետ կապ ունեցած ամօթը ծածկելու համար կլինի: Այս եւս նորէն յայտնի մի վկայութիւն է թէ ինչ սերտ կապ ու մերձաւոր ազգակցութիւն ունի պատիւ ասած բանգ առաքինութեան հետ: Սորա համար գործ կատարել, այքի երեւել իրեն նման մարդկան մէջ, պատիւ ունենալ, պատիւ ստանալ անսիրտ կերպով չցանկացողը, սովորաբար ասեմ, քիչ է, հապաօրէնքի ու կանոնի պէս մի բան դարձած է, որ այդ տեսակ անորն ու պատիւ ստանալը բանի տեղ չդնողն ու ետեւէն չեղողը ամենէն անարգ ու անպիտան մարդկան կարգը կհամարուի: Ճշմարիտ կասէ մի հին առած թէ «Փող կորցնելը շատ բան կորցնել է, բայց պատիւը կորցնելը ամենայն բան կորցնել է»: Անչեւ անգամ շատ անամօթ, անառակ մարդը, մինչեւ անունը սպասիկ կերպով կոտրած ծառայող հասարակ աղջիկն եւս բայց եւ այնպէս ետեւէ կլինի դարձեալ որ մի պատիւ, պատուի մէջաք գոնէ վրան գտնուի եւ կաշխատի, որ գոնէ այդչափը կարողացած լինի ազատել ու պահել իրեն իւր վատ կեանքէն, ուր որ միեւնոյն ժամանակ այս եւս չկայ մարդոյս մէջ, ուր որ այդ իւր ներսի կողմէն, իւր սրտէն եղած իւր անձի խթանն եւս չգտնուի, ընդհակառակն այդ եւս կորած, ոչնչացած լինի իւր

որտէն, այնտեղ, այն մարդի մէջ ամենայն բան կ'որած, գնացած է, հիմէն քակուած է, եւ այնպիսի անբաղդ մարդը յիրաւի ամենայն բան կ'որոշուած է, ինչ որ կարող էր գեռ եւս նորան ցեխի մէջէն հանել։

Բայց ամենաբարձր պարգեւը, որ տուած է Արարիչը մարդկան, հոգեւոր պարգեւն է, այս ինքն հասկացողութիւն, խրդմամբ, հոգի ու խելք։ Այս մեզ պարգեւած ամենաթուրք քանքարը չգիտի մենք ամենեւին հոգի մէջ թաղենք, վասն զի մեր ներսի կողմն, մեր բանական աւ բարոյական կեանքը անատունների կեանքէն բոլորովին զանազանող այս քանքարն է, վասն զի անտուածանման բանը, որ ունինք մենք, այս պարգեւն է։ Այս քանիս համար է, որ աշխարհիս Փրկիչը բարձր ձայնով կանչէ. «պէտք է այնպէս կատարեալ լինիք, ինչպէս որ ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է»։

Ստի՛նք հոգու շնորհներն ու ընդունակութիւնները պահպանելու համար այն մեծ ու գորշերը միջոցները կան մեր անաջին, որ բնութիւնը, կամ աշխարհս, մեր վիճակը, որի մէջ կ'ապրենք եւ Բրիստոսի կառարած գործը մեր փրկութեան համար մեզ մարդկանս կտան։ Սորա համար մանուկը գեռ եւս աղայ հատակին մէջ պէտք է ընտանեկան կեանքի մէջ լինի, որ այդտեղ կրթութիւն սորա համար ամենայն ազգէրիւ մէջ, երբ որ բարեկարգ կեանքի բարձր ապրիճաններին կ'հասնեն, առհասարակ ամենայն զաւակներին ուսման ու կրթութեան ստորիկ ստիպողական հարկն ու կարիքը կզգացուի։

Սորա համար աշխարհիս ամենազինեւ սեռուցիչը իւր աշակերտներին հրամայեց. «գնացէք աշխարհի ամեն տեղերն ու ամենայն բանաւոր արարածներին Աւետարանը քարոզեցէք»։ Աւրիշներին օգնելը, որ նորա ճշմարտութիւնը ճանաչելու համար եւ այնով առաքելի վրին, մեր Փրկչի կառարածը ու իւր պատիւն ակրելի գործն էր աշխարհիս երեսը, ու մենք պէտք է նորա ետեւէն երթանք Նորա բռնած ու մեզ ցոյց տուած ճանապարհով։ Այս քաղցր ու սուրբ պարտականութիւնը ոչ թէ որիշներին վերայ միայն պիտի կատարենք, այլեւ իսկ մեր զեռայ եւս, վասն զի Նա ամաց թէ. «Սիրես Քո ընկերը քո անձիդ պէս մէկ ծաղաւնի ծաղոյ սքւառ միառայիւրացի ամուսն»։

Մտքի եւ հոգւոյ կատարելագործութիւնն է եւ կամայ մեր համար իբր մի ամենադիւստոր եւ ամեն բանէ աւելի գին ունեցող պարտականութիւնն որ մենք մեր կեանքի մէջ պիտի կատարենք։ Ուրիշ ամեն մտածութիւնն հոգւոյ տալիս չէ ինչքան որ ներքին մտածութիւնն անպայման հոգւոյ տալիս է։ Մեր վերջին նպատակը երկինքն է ոչ թէ երկիրը։ Որ մի օր արժանանանք Աստուծոյ սուրբ դասնակիցի կարգը մտնել և դարձաւ համար այս կեանքի մէջ պիտի ունենանք որոնք եւս առ ձեռն ճրանալու ամեն ինչ մեր սիրտը կտարելու պիտի պատեցանք ամենալուստաւոր ուղիով։

Երկու ճանապարհով կարող ենք գնալ որ վերջը կրկին միանանք մեզ մեր նպատակին կոմունիստականացնել։ Առաջինը կառուի միայն լուստւորել ճշմարտութիւնը ճանաչելու համար։ Իսկ մեր օրը հոգին ախորժակով եւ անքնիւ թիւն դործելու համար։ Բարդաւոր ենք մենք որ անպիտան ժամանակ մէջ կապը որ ամենալուստաւոր մարդկային գիտութիւններէ սահմանները կարմանալի կերպով ընդարձակուած են ուղիւս գործարկութեամբ ժամանակները ամենալուստաւոր կերպով մարդկան համար կգնաւ։ Այլ եւս կարելի չէ ասել թէ կայ անպիտան մարդ որ մտքի յառաջնորդութեան փափագի ու ինքն զգալի լինելով չէ կարող ունենալ անպիտան լուստաւորութիւնն ապրելը որ մի ժամանակ ամբողջ բանականութիւն ուղիւս կաթիլներով կհասնէր ապա ազգերի կեանքի ամենայն զաւազաններին մէջէն իրանաւ հոտանքներով կվապէ։ Մինչեւ անգամայն մարդը որ ինքն ուրիշ տեսակ կեանքի ու վիճակի դրութիւն տեսնալու նպատակով ինքն ինքն աշխատութեամբ ուսման հոգն է քննութիւններ անելու համար կարող չէ քայլ առ քայլ պէտք ունի ինքն ամենայն միջոց որ ուրիշերի մտքի աշխատութիւններով յառաջ եկած արդիւնքը վայելէ և լուստեղիւրութիւններ ձեռք բերէ։ Ուրեմն ծգնաւորապէս այս երկու ժամանակներն որ ի մէջ կապիւն։ Յառաջ երթալով մեր լուստաւորութիւնը մեզ աւելի յարմարաւոր կանէ ոչ միայն երկրաւորին համար հապա միանգամայն պողպատին նման կամրացնէ եւ կուժովացնէ մեր մտքի բոլոր կարողութիւնները որ ամենայն

ջանք ու աշխատութիւն գործ գնենք յաւիտեանականն ձեռք
 բերել կարողանալու: Մեր դարի մէջ միայն ծայր մարտն է, որ
 իւր այդ ճանապարհի մէջ յառաջ չերթար ու կանգնած կմնայ
 կանգնած ջրի հման, որ կհոտի եւ դորա վնասը միշտ ինքն
 կբաշէր: Բայց եթէ մարդարեւ թիւններ անել եւս կարողա-
 նայի ու ամեն զաւանիք ինձմէ ծածկուած չլինէր, ամեն գի-
 տութիւններն ունենայի եւ սէր միայն չունենայի, ոչինչ կլի-
 նէի ես: Կամէ սուրբ առաքելուն Պօղոս: Մեր շատ մեծ գի-
 տութիւն ունենալը մեզ վերջապէս պաղ ու դատարկ մարդիկ
 կանէր կձգէր, եթէ որ անկեղծ ու սրտանց հաւատ չունենա-
 յինք դէպի Աստուած: Եթէ որ սրտի անարատ մաքրութիւնը
 մեզ պակասէր: Ի՞նչ միութարութիւն կտայ մեզ մեր լոկ լու-
 տաւորուած միտքը դառն նեղութիւնների ժամին մէջ: Ի՞նչ
 սիրտ կառնուէր արդեօք ուսումնական գրքերէն: Ի՞նչ կօղնէ
 ամենայն լուսաւորութիւն մահուան մահի՞ծի մէջ, երբ որ մեր
 սրտի վերայ ծանրացող դատաստանի արդէն մեզ մօտիկ լինելը
 մեր խղճմտանքը կնեղէ ու կչարչարէ: Մի ուրիշ աւելի բարձր
 աշխարհ եւս կայ իւր կարգովն ու կառավարութեամբն բացի
 այս անցաւոր երկրէս, մի ուրիշ զօրութիւն եւս կայ, որ մեր
 ունեցած իրձակի վերայ ազդեցութիւն ու իշխանութիւն կբա-
 նեցնէ: աւելի բարձր զօրութիւն եւ իշխանութիւն, քան թէ
 մարդոյս կամքի խեղճ ոյժը: Այս վերին զօրութիւնը կասէ մեզ
 թէ: ամեն բանէ յառաջ Աստուծոյ արքայութեանը հասնելու
 ամենայն ջանքը արէք եւ նորա արգարութիւնը փնտռեցէք:
 Քրիստոսի ասած կատարելութիւնը, որ մենք պիտի ամենայն
 կերպով փափագենք ու աշխատենք ունենալու: միմիայն հոգւոյ
 ու սրտի սրբութիւնն է: Ուրազիր ինքդ քեզ, ազօթք արա՝ ու
 գործ կատարէ: Բանէ: պարապ մի կենար, որ քո մէջ մեզքի
 ցանկութիւնը ճնշես ու անգօր անես: միայն մաքուր, սուրբ
 սիրտ ունեցողներն են, որ պիտի Աստուած տեսնեն:
 Մեր ուրիշ շատ ու շատ կողմանէ մեծ մեծ գերազանցու-
 թիւններով երեւելի դարի ամենալուսնագաւոր սխալանքի մէկն
 է, որ խելքը միտքը մշակելը, մտքի գործունէութիւնը շատ ան-
 գամ աւելի բարձր բան կհամարուի, իսկ հոգւոյ ու խղճմտան-
 քի կարիքն ու պէտքերը շատ անգամ խիստ ստոր բանի տեղ

